

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Georgiho Bečeva
Bulharská lidová hudba v interetnických souvislostech
(FF UK, Praha 2013, 181 s. + XVIII s. obrazových a mapových příloh)

Předkládaná práce se věnuje v interdisciplinární perspektivě tématu bulharské lidové hudby a jejího místa v širším diskurzu balkánských kulturních modelů, spoluutvářejících v prostředí jihovýchodní Evropy spektrum symptomatičtých prvků kulturní identity tamních národních společenství. Zejména mezioborový přístup přítomné práce umožňuje autorovi rozvinout vrstevnatý dialog mezi filologickým, etnologickým a muzikologickým přístupem ke studiu mezietnických vazeb tradiční hudby v centrálních oblastech Balkánského poloostrova. Na základě poznatků, vyplývajících z interdisciplinarity zvoleného přístupu, představuje Georgi Bečev ucelenou sestavu argumentů, opravňujících jej nastínit v kontextu „interetnických souvislostí a konvergentních rysů v hudebních dialektech jednotlivých balkánských národů pojem *balkánský hudební svaz* jako významovou paralelu termínu *balkánský jazykový svaz*“ (s. 19).

Jádro práce tvoří dvě rozsáhlé případové studie, jež jsou v interetnickém pohledu věnovány fenoménům nestinarstva a aksaku, příznačných pro bulharsko-řecký kulturní kontext. Na základě etnologicky, muzikologicky a filologicky uchopené analýzy těchto jevů se kol. Bečev zamýšlí nad jednotlivými atributy balkánské hudební pospolitosti, jež je vnitřně navázaná na širší kulturologické reálie sledovaného geokulturního prostoru.

Kontextovou kapitolu 1. *Tradiční balkánská hudba v objetí národní ideologie. Teoretická východiska práce* (s. 20–32) G. Bečev pojmal jako nezbytný vhled do dějin muzikologických bádání, které umožňují analyzovat v celé šíři sociokulturních diskurzů místo a význam lidové hudby také pro současnou (nejen) bulharskou společnost. Georgi Bečev v této části své práce poukazuje na důsledně prosazovaný etnocentrismus, který nejen v dobách obrozeneckých, ale rovněž v meziválečném období či době socialismu znemožňoval objektivní výzkum, terénní šetření a následné analýzy a interpretace získaného etnomuzikologického materiálu, vycházejících z tradic tzv. menšinového (převážně muslimského) folklóru. Podobné mechanismy monoetnické narace lidových tradic však lze pozorovat i v dalších balkánských prostředních – řecké či makedonské nevyjímaje. Současně kol. Bečev konstatuje na první pohled marginální skutečnost, týkající se sběru písňového folklóru v době národních hnutí (národních obrození), kdy byl kladen důraz na jazykovou a slovesnou strukturu materiálu, zatímco rovina muzikologická (se zřetelem na rytmus a melodické charakteristiky) byla opomíjena. Tato správná poznámka je jakýmsi odůvodněním celého Bečevova bádání: otázky pomíjené v době národního obrození se nyní navracejí se svou naléhavostí. Analýza rovněž muzikologického profilu písňového folklóru, který se ve smyslu symbolického atributu podílel na vzniku moderních národních a kulturních identit, může vysvětlit kulturní a jazykovou heterogenitu Balkánského poloostrova (kol. Bečev se ostatně nad těmito otázkami zamýšlí již v *Úvodu* své práce, s. 9–20). Tím je vymezen základní okruh problémů disertantova zájmu, který se netýká pouze ryze muzikologických kategorií, ale sleduje rovněž množství kulturologicky pojatých přesahů, především pak vztah mezi jazykem, národním/konfesionálním společenstvím a hudbou.

S ohledem na výše uvedené skutečnosti je proto zcela opodstatněná a pro celkový výklad důležitá druhá kapitola, kterou kol. Bečev nazval *Malé jazykovědné intermezzo. Koncept balkánského jazykového svazu* (s. 33 – 43). Usiluje-li disertant o relevantním způsobem podepřené vymezení balkánského hudebního svazu, jež pojímá jako plastickou a průběžně se vyskytující paralelu k balkánskému jazykovému svazu, je nezbytné, aby tento výchozí předpoklad přiblížil. Tato kapitola potvrzuje interdisciplinární charakter celé práce, na něž se autor mnohdy sám odvolává. Jedná se v zásadě o dílčí rozpravu o proměnách vědeckého

pojetí typologických podob zejména morfologické povahy mezi slovanskými a neslovanskými jazyky Balkánu (zmíněna je mimo jiné i úloha paleobalkánských jazyků). Autor v nástinu uvádí základní koncepce, které se snažily soubor těchto podobností popsat a analyzovat. V tomto smyslu si zaslouží drobnou poznámku Bečevova zmínka o analytických rysech nejen spisovných jazyků, ale také dialektů. Kol. Bečev uvádí zavádějící termín „nekodifikovaný dialekt slovanského původu“ (s. 35; nářečí je ze své podstaty nespisovný jazykový útvar). V souvislosti s pomackým dialektem, o němž se autor v této souvislosti zmiňuje, by bylo vhodné připomenout řecký politicky motivovaný pokus o glototomii z 90. let minulého století, kdy byla v Řecku vydána gramatika a slovník pomackého (spisovného) jazyka.¹

Třetí kapitola tvoří již zmíněná první případová studie, jež je pojata jako žánrově vrstevnatá analýza nábožensko-folklorního obřadu zvaného v bulharské tradici *nestinarstvo*, v tradici řecké pak *anastenaria*. Autor v prvních pododdílech této kapitoly přibližuje samotnou podstatu této tradice, vrcholící extatickým tancem po žhavém uhlí, a podotýká, že jejím epicentrem je hornatá oblast Strandža na pomezí Bulharska a Turecka, kde je nestinarská tradice dodnes živá (tato oblast představuje ostatně základ zájmového území Bečevova výzkumu). Autor nastiňuje historické a sociokulturní okolnosti vzniku a vývoje nestinarského kultu, přičemž opětovně poukazuje na přirozenou multikulturalitu této oblasti, v níž bulharské a řecké obyvatelstvo po staletí koexistovalo a jejichž vzájemné vztahy, jež se projeví nejen v jazykové rovině, ale také ve folklóru, byly výrazně narušeny demografickými změnami na konci balkánských válek. Nucený odchod Řeků z oblasti Strandža převážně do egejské části Makedonie a s ním související další osudy nestinarského kultu tak komplikují jeho interpretaci v ryze etnickém pohledu. Rovněž tato kapitola aktualizuje otázku hranic národní kultury, přičemž kol. Bečev konstatuje, že při interpretaci takových *nadetnických* fenoménů, jakým je kupříkladu právě nestinarstvo, je snaha vřazovat dotčené jevy do rámce národní ideologie a jejího „kulturního kánonu“ problematičtější a kontraproduktivní. Kol. Bečev v této souvislosti sumarizuje dosavadní vědecké koncepty bulharské i řecké etnologie, jež se zabývají rovněž problémem původu popisovaného kultu. Konstatuje ojedinělé výzkumy, jež by analyzovaly vývoj nestinarského obřadu ve společné řecko-bulharské interakci, což v prostředí balkánské etnologie svědčí o mnohdy přetrvávající službě etnocentrické ideologii.² Právě primárně nezatížené rozpravy zahraničních badatelů, mezi něž lze řadit i předkládaný spis kol. Bečeva, mohou napomoci k objektivnímu a vrstevnatému zhodnocení tohoto kulturního modelu.

Pododdíl 3.3 *Nestinarstvo včera a dnes. Vývoje kultu v 19. a 20. století* (s. 52–60) je koncipován jako historiografická retrospektiva nestinarského kultu. Tento exkurz mapuje proměny, jimiž sledovaný obřad procházel – kol. Bečev konstatuje intenzivní nestinarskou tradici v průběhu 19. století, která však podléhala v první i druhé polovině 20. století různým formám nátlaku nejen církevních kruhů, ale také státní moci. Výklad se tak dělí do několika rovin – v jedné linii se jedná o změny vyvolané v tomto obřadu dělením Thrákie po balkánských válkách a vynucenou etnickou homogenizací v její řecké i bulharské části. Nestinarstvo/anastenaria se společně s řeckými migranty dostává do egejské Makedonie, kde prochází určitými modifikacemi. Kol. Bečev poukazuje především na změny ve využití

¹ K tomuto tématu srov. mimo jiné práce. G. Mitrinova – kupř.: МИТРИНОВ, Г. За графичните особености на т. нар. „домашки език“ в Гърция. In: *Език и литература*, 2007, 1-2, s. 141-149, nebo: Тъж. Фалшификации, свързани с езика на българите мохамедани. In: *Заблуди и фалшификации за произхода на българите мохамедани*. София 2010, s. 108-116.

² Kol. Bečev se dovolává práce Dimitrise Xygalatase *Ethnography, Historiography, and the Making of History in the Tradition of the Anastenaria*, domnívám se, že pro komplexní kontext současného vědeckého diskurzu nestinarského kultu by si citaci zasloužil také jeho spis *The Burning Saints. Cognition and Culture in the Fire-walking Rituals of the Anastenaria*, London 2012.

hudebních nástrojů. Z výkladu není jednoznačné, zda je anastenarská tradice v této části severního Řecka doposud živá (terénní analýza přetrvávající anastenarské tradice v egejské Makedonii by totiž kol. Bečevovi napomohla vymezit konkrétnější geografické hranice balkánského hudebního svazu). Druhou linií představuje vývoj nestinarstva v bulharské části Thrákie po roce 1944. Kol. Bečev se zamýšlí nad faktickým i symbolickým zneužitím folklóru a lidové slovesnosti marxistickou ideologií. V rámci těchto úvah konstatuje, že i přes propagaci folklóru ze strany státu „se nestinarstvo neslučovalo s ateistickým světonázorem Bulharské komunistické strany a s její kulturní politikou, která si kladla za cíl zbavit folklórní dědictví religiózního obsahu“ (s. 58). V tomto smyslu by mohla být tato úvaha rozšířena ve formě doplňujícího exkurzu o postoje vědeckých etnologických kruhů v době socialismu (kupř. do jaké míry vycházely vědecké práce Bulharské akademie věd o nestinarském kultu a jeho muzikologické rovině vstříci oficiální ideologii a zda lze v tomto prostředí nalézt v té době pokusy o nezatížené hodnocení tohoto fenoménu). Ve třetí rovině této kapitoly popisuje G. Bečev pokusy o oživení této tradice a snahy o společně uskutečňovaný obřad v interakci obou etnických skupin po roce 1989/90 (s. 59–60). Opomenut není ani prakticky kontinuální nátlak ze strany církevních kruhů. Disertant se dovolává bulharských analů, v nichž jsou zaznamenány pokusy církevních hodnostářů tento kult eliminovat. Tyto zápisy, zejména pak církevní povahy, však mohly být pro ilustraci ocitovány v přímém znění, nikoli ve zprostředkované formě sekundární literaturou.

Přínosná je část 3.4 *Nestinarský slovník. Přehled základních pojmů z obřadní terminologie* (s. 60–86). Kol. Bečev v této části přibližuje základní okruh klíčového lexika nestinarského kultu. V propojeném a uceleném výkladu seznamuje se samotným průběhem nestinarského obřadu, přibližuje jeho hlavní představitele, úkony a ceremonie a v neposlední řadě i hudební nástroje. Do širších kulturologických souvislostí vřazuje původ a významové posuny této slovní zásoby, přičemž neopomíná sledovat toto lexikum a jeho konotace v nezbytném bulharsko-řeckém diskurzu. Zejména ty části tohoto propracovaného vokabuláře, jež jsou věnovány hudebním nástrojům, umožňují kol. Bečevovi přistoupit k vlastnímu (etno)muzikologickému výkladu (s. 86n.). Autor v dalších oddílech své práce proto analyzuje z hlediska rytmiky i slovesného doprovodu čtyři průvodní melodie, jež s odkazem na vžitou terminologii označuje jako *protokolární*. Ani v této části však nepřevládá izolovaný muzikologický pohled. Pojednání hudební složky je propojeno s výkladem o průběhu nestinarského obřadu, což nutí kol. Bečeva vnímat hudební složku této první případové studie v širším sociokulturním diskurzu. Hudební specifika nestinarského obřadu zejména při záměně užívaných nástrojů ilustruje vlastní realizací (*Malý hudební experiment. Změny v interpretačním stylu druhé protokolární melodie*, s. 110–111), jež tuto případovou studii současně uzavírá.

Svou argumentaci o balkánském hudebním svazu opírá rovněž o druhou případovou studii, která zároveň představuje čtvrtou kapitolu předkládané disertační práce (*Aksak*, s. 112–157). Rovněž tato kapitola má důsledně mezioborový charakter, neboť v jejích prvních pododdílech Georgi Bečev mapuje počátky zájmu o asymetrický rytmus. Nemůže proto opomenout pozdně obrozenecké sběry lidových písní, které však – jak již bylo zmíněno – nesledovaly muzikologickou rovinu. Pozornost v této historické retrospektivě věnuje folkloristickému dílu Ludvíka Kuby a Bély Bartóka, kteří jako jedni z prvních poukázali na úskalí při záznamu asymetrického rytmu. Podobnou pozornost věnuje ve své periodizaci muzikologických zájmů o nepravidelnou rytmiku jihoslovanské písně také Dobrimu Christovovi, bulharskému muzikologovi, který se soustavně věnoval technické výstavbě bulharské lidové hudby. Opomenuty nejsou ani reflexe a studium aksaku v současné (zejména bulharské) etnomuzikologii. Disertant popisuje diskuse spjaté s terminologickým označením asymetrického rytmu, pro nějž Bartók užil označení *bulharský rytmus*. Kol. Bečev mohl blíže specifikovat své tvrzení o analýzách aksaku etnomuzikology „napříč celým Balkánem i

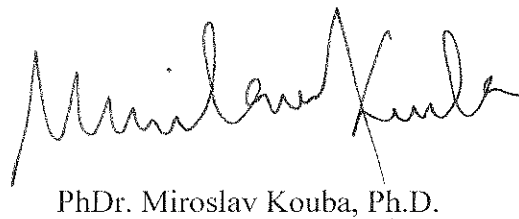
z mimobalkánského prostředí“ (s. 127). Soustavnější přehled badatelských přístupů by mohl napomoci k vymezení především geografického rámce proponovaného balkánského hudebního svazu. Je však nutno podotknout, že tato poznámka stojí jednoznačně za hranicemi vymezeného tématu, a proto ji nelze chápat jinak než jako kolegiální výzvu k dalšímu prohloubení sledovaných kontextů. Zvláštní pozornost věnuje kol. Bečev zejména pětidobému a sedmidobému aksaku v bulharské (a v širších úvahách též balkánské) lidové hudbě (s. 138–155). Disertant zde sleduje různá geokulturně zabarvená specifika těchto nepravidelných rytmů, rozvíjí bohatý dialog s dosavadní balkánskou etnomuzikologickou literaturou (ti platí pro celou práci), v čemž je nutno spatřovat jeden z inovačních přínosů jeho interpretací a vývodů.

Charakter diskuse (a současně též přehledu základních shrnujících témat, s nimiž disertant pracoval a o něž opírá svou argumentaci) má poslední pátá kapitola (s. 158–165). Autor v ní shrnuje své poznatky, které opírá o základní atributy lidové hudby – rytmus, jeho konkrétní realizace v souvislosti s nestinarským obřadem a taneční variace (zvláštní pozornost byla již v předchozím výkladu věnována balkánskému rozměru tance *choro*). Uvedené argumenty, jež nesporně hovoří ve prospěch Bečevovy teorie, by bylo vhodné v dalším výzkumu konkretizovat. Za dosud otevřené spatřuji následující otázky, které současně mohou sloužit jako podnět pro obhajobu přítomné disertační práce: 1) pozornost by si nesporně zasloužila hlubší analýza a vlivy nepravidelných rytmů z (osmansko-)tureckého etnolingvistického prostoru (kol. Bečev tuto problematiku zmiňuje na s. 165, komplexnost práce by zřejmě vyžadovala hlubší vhled); 2) otevřena dosud zůstává otázka vlastního geografického (a geokulturního) vymezení balkánského hudebního svazu (kol. Bečev mohl do mapových příloh zanést také vlastní koncept geografického vymezení balkánského hudebního svazu ve formě zvláštní mapy, jež by nebyla vázána výhradně na rytmickou distribuci); 3) úvahy o existenci a podobě balkánského hudebního svazu by možná napomohla konkretizovat podrobnější komparace vlivů byzantské nadvlády na jedné straně a v práci komplexně pojatého působení pětisetleté osmanské přítomnosti; a 4) práce má jednoznačně interdisciplinární charakter, proto se naskytá otázka, zda by nebylo možné hovořit o podobných „svazech“ i v dalších oblastech lidského konání. Například v literární vědě lze uvést bratislavsko-brněnskou školu meziliterárního procesu Dionýza Ďurišina, která otázky podobně motivovaných vazeb dílčím způsobem rozpracovává.³ Nefungovala by podobná interpretace například také v rovině výtvarného umění (jsem si přirozeně vědom, že tato témata překračují rámec sledované práce).

Disertační práce G. Bečeva je promyšleným a pečlivě vypracovaným příspěvkem do diskuse o tématech kulturního potenciálu balkánských národů, jež zůstávají českému prostředí málo známá. Jednoznačně ji lze chápat jako inovační a ve všech klíčových aspektech objevný přístup k interpretaci kulturního odkazu v oblasti hudebního folklóru. Mé výše uvedené poznámky proto nebyly zamýšleny jako kritika, jež by měla snížit vysokou úroveň předkládané práce, ale naopak měly být kolegiální výzvou k autorovu dalšímu bádání.

Předkládána práce splňuje veškerá kritéria vědeckého pojednání, jež jsou nutná pro udělení titulu Ph.D. Mohu ji proto jednoznačně **doporučit k obhajobě**.

V Praze a Pardubicích dne 21. května 2013

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.

³ Srov. zejména: ĎURIŠIN, Dionýz. *Osobitné medziliterárne spoločensvá = Les communautés interlittéraires spécifiques*. Svazek 5 – Slovanské literatúry, Bratislava 1992.